

Медіація у публічно-правових спорах: інноваційний підхід до захисту прав людини

Діана Андріївна Костіна*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

*e-mail: d.a.lysenko@nlu.edu.ua

Анотація

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою вдосконалення інструментів вирішення публічно-правових спорів у контексті появи нових викликів у сфері захисту прав людини. Медіація привертає увагу як потенційно ефективний інструмент для розв'язання таких спорів, особливо коли традиційні судові процедури не забезпечують достатньої справедливості та оперативності, що знижує довіру громадян до судової системи. Використання медіації сприяє ефективнішій реалізації конституційних положень та пропонує нові механізми захисту прав громадян, забезпечуючи при цьому гнучкість та індивідуальний підхід до кожного конкретного спору. Мета дослідження полягає у проведенні аналізу медіації як інструменту вирішення публічно-правових спорів, визначенні її ролі та ефективності у захисті прав людини на теренах України. Досягнення окресленої мети стало можливим завдяки використанню наукових методів, зокрема, системного методу (для розгляду медіації як цілісного явища у правовій системі), формально-юридичного методу (для аналізу відповідних нормативно-правових актів), методів аналізу та синтезу (для деталізації окремих аспектів проблеми та узагальнення отриманих даних), методу узагальнення (для формування загальних висновків та рекомендацій). Результати дослідження показали, що медіація має значний потенціал у покращенні процесу вирішення публічно-правових спорів та підвищенні рівня захисту прав людини. Її застосування сприяє швидшому та ефективнішому розв'язанню конфліктів, зменшує фінансові та часові витрати, допомагає зберегти відносини між сторонами, сприяючи розвитку культури мирного врегулювання спорів. Впровадження медіації в українську юридичну практику може значно підвищити ефективність захисту прав громадян та довіру до державних інституцій. Подальші наукові дослідження включають розроблення конкретних рекомендацій щодо нормативно-правового забезпечення медіації в публічно-правових спорах в Україні, адаптацію найкращих міжнародних практик до національного контексту, аналіз потенційних перешкод та способів їх подолання. Дослідження ефективності підготовки медіаторів та підвищення обізнаності громадян про можливості медіації можуть сприяти ширшому впровадженню цього інструменту.

Ключові слова: медіація; публічно-правовий спір; захист прав людини.

Mediation in Public-Law Disputes: an Innovative Approach to the Protection of Human Rights

Diana A. Kostina*

Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

*e-mail: d.a.lysenko@nlu.edu.ua

Abstract

The relevance of the research topic is explained by the need to improve instruments for resolving public law disputes in the context of new challenges in the field of human rights protection. Mediation attracts attention as a potentially effective tool for resolving such disputes, especially when traditional judicial procedures do not provide sufficient fairness and efficiency, thereby reducing citizens' trust in the judicial system. The use of mediation promotes more effective implementation of constitutional provisions and offers new mechanisms for the protection of citizens' rights, ensuring flexibility and an individual approach to each specific dispute. The purpose of the research is to analyse mediation as a tool for resolving public law disputes and to determine its role and effectiveness in protecting human rights in Ukraine. Achieving this goal was made possible through the use of scientific methods, in particular, the systemic method (to consider mediation as a holistic phenomenon within the legal system), the formal-legal method (to analyse the relevant legal acts), the methods of analysis and synthesis (to detail specific aspects of the problem and generalise the obtained data), and the method of generalisation (to form general conclusions and recommendations). The research results showed that mediation has significant potential to improve the process of resolving public law disputes and to enhance the level of human rights protection. Its application facilitates faster and more efficient conflict resolution, reduces financial and time costs, and helps preserve relationships between the parties, contributing to the development of a culture of peaceful dispute settlement. The introduction of mediation into Ukrainian legal practice can significantly increase the effectiveness of citizens' rights protection and trust in state institutions. Further scientific research includes the development of specific recommendations for the regulatory support of mediation in public law disputes in Ukraine, adaptation of best international practices to the national context, analysis of potential obstacles, and ways to overcome them. Research into the effectiveness of mediator training and raising citizens' awareness of mediation possibilities can facilitate the wider implementation of this tool.

Keywords: mediation; public-law dispute; protection of human rights.

Вступ

Проблематика захисту прав людини в контексті публічно-правових спорів набуває дедалі більшої актуальності в сучасному світі. Зростаюча складність соціальних, економічних та політичних процесів, зумовлена глобалізацією, технологічним прогресом, урбанізацією та іншими чинниками, призводить

до появи нових викликів у сфері прав людини. Ці виклики вимагають ефективних та гнучких механізмів вирішення конфліктів між громадянами та державними органами, які б відповідали сучасним стандартам правової держави та демократичного суспільства. Традиційні судові процедури часто характеризуються тривалими термінами розгляду, надмірним формалізмом та високими фінансовими витратами, що може призводити до порушення прав та законних інтересів громадян, а також до зниження довіри до судової системи.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів отримує дедалі більше визнання як у світі, так і в Україні. Вона пропонує гнучкий, конфіденційний та швидкий механізм розв'язання конфліктів, який дає сторонам змогу досягти взаємовигідного рішення без звернення до суду. Медіація сприяє збереженню партнерських та ділових відносин, мінімізує негативний вплив конфлікту на подальшу співпрацю та зменшує навантаження на судову систему. У європейських країнах медіація вже давно стала ефективним інструментом у сфері публічно-правових відносин, що підтверджується успішним досвідом її застосування у різних галузях права, зокрема в адміністративному, трудовому та податковому законодавстві.

Медіація як правовий інститут виникла на початку ХХ ст. як технологія переговорів між роботодавцями та працівниками. Термін «медіація» в сучасному розумінні почав широко використовуватися в країнах англосаксонського права лише в 1976 р. Поштовхом для цього була організована судьями, адвокатами, професорами права тощо конференція Паунда (Round Conference), у результаті якої набули розвитку два напрями медіації: заснування «місцевих центрів правосуддя» («Neighborhood Justice Center») та надання можливостей використовувати альтернативні механізми врегулювання спорів, включаючи медіацію, у системі державного судового процесу [1, с. 74].

Варто зазначити, що медіація в Україні функціонує вже понад двадцять п'ять років. Перші медіаційні центри були засновані у 1994 р., і вже через кілька років вони почали проводити медіацію для вирішення правових конфліктів. Попри те, що законопроект про медіацію був поданий до Верховної Ради України ще у грудні 2010 р., процес впровадження медіації активізувався з прийняттям Закону України «Про медіацію» у 2021 р. [2, с. 27]. Цей Закон встановлює правові основи та порядок проведення медіації, визначає статус медіатора та закріплює принципи медіації, такі як добровільність, конфіденційність та нейтральність [3].

Проте, незважаючи на нормативне врегулювання, потенціал медіації у сфері захисту прав людини та у публічно-правових спорах ще не повністю розкритий і потребує глибокого наукового дослідження та практичного впрова-

дження. Відсутність усталеної практики та недостатня обізнаність громадян і державних службовців про можливості медіації обмежують її ефективне використання.

Аналіз наукових досліджень свідчить про зростаючий інтерес до тематики медіації у публічно-правових спорах. Міжнародний досвід демонструє ефективність медіації у вирішенні конфліктів між громадянами та державними органами, що підтверджується рекомендаціями Ради Європи та Європейської комісії. Зокрема, Європейська комісія з ефективності правосуддя активно просуває використання медіації як засобу підвищення доступності правосуддя та зменшення навантаження на суди. Важливим аспектом є те, що медіація дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного випадку та знаходити рішення, які задовольняють обидві сторони конфлікту, сприяючи, таким чином, зміцненню правопорядку та демократії.

У вітчизняній науці питання застосування медіації у публічно-правових спорах залишається недостатньо вивченим. Окремі дослідження зосереджуються переважно на медіації у цивільних та комерційних спорах, тоді як її потенціал у публічно-правовій сфері часто недооцінюється. Це створює потребу у проведенні комплексного аналізу та розробленні рекомендацій щодо впровадження медіації у цій галузі, враховуючи специфіку відносин між громадянами та державними органами, а також правові особливості українського законодавства. Так само важливо дослідити питання підготовки кваліфікованих медіаторів, які б мали спеціалізовані знання у сфері публічного права.

Мета цієї роботи полягає у проведенні глибокого аналізу медіації як інструменту вирішення публічно-правових спорів та визначенні її ролі й ефективності у захисті прав людини в Україні.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються завдання, які полягають в аналізі сучасного стану нормативно-правового регулювання медіації в Україні та за кордоном, зосереджуючись на аспектах, що стосуються публічно-правових спорів. Виявляються переваги та можливі недоліки застосування медіації у таких спорах, враховуючи національний та міжнародний досвід. Досліджується практичний досвід використання медіації у сфері захисту прав людини, зокрема на основі міжнародних практик та їх адаптації до українського контексту. Крім того, розробляються конкретні рекомендації щодо вдосконалення механізмів впровадження медіації в Україні, беручи до уваги національні особливості, правові норми та міжнародний досвід.

Сучасний стан проблеми свідчить про необхідність активізації досліджень у цій сфері. Незважаючи на прийняття відповідних нормативно-правових

актів, комплексний аналіз медіації як інструменту захисту прав людини у публічно-правових спорах залишається недостатньо висвітленим. Останні дослідження та публікації, зокрема роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, акцентують увагу на потребі вдосконалення правового регулювання та практичного застосування медіації. Дослідники відзначають важливість підготовки кваліфікованих медіаторів, підвищення обізнаності громадян та державних службовців про можливості медіації, а також необхідність створення інституційних умов для її розвитку.

Враховуючи вищезначене, це дослідження є актуальним та своєчасним. Воно сприятиме глибшому розумінню ролі медіації у захисті прав людини, а також розробленню практичних рекомендацій для її ефективного впровадження у публічно-правові відносини в Україні. Очікується, що результати роботи матимуть наукову та практичну цінність, сприятимуть розвитку правової науки та вдосконаленню механізмів захисту прав людини в умовах сучасних викликів. Це, у свою чергу, може стати важливим кроком на шляху до побудови ефективної та справедливої правової системи, яка відповідатиме потребам громадян і вимогам сучасного суспільства.

Матеріали та методи

У цьому дослідженні для досягнення поставленої мети було використано комплексний підхід до аналізу медіації як інструменту вирішення публічно-правових спорів. Використання різноманітних методів наукового пізнання дозволило глибоко дослідити нормативно-правове регулювання медіації, виявити переваги та недоліки її застосування, а також запропонувати конкретні рекомендації щодо вдосконалення механізмів впровадження медіації у правову систему України.

Основним методом дослідження виступив системний, за допомогою якого було розглянуто медіацію як цілісне явище в контексті публічно-правових спорів та комплексно проаналізовано її місце і роль у правовій системі України та інших країн. Цей метод дав змогу виявити взаємозв'язки між медіацією та іншими інструментами вирішення спорів, а також оцінити її ефективність з точки зору захисту прав людини.

Для аналізу нормативно-правової бази медіації було застосовано формально-юридичний метод. Його використання сприяло глибокому вивченню національних та міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють медіацію, визначенню їх особливостей, а також виявленню прогалин та недоліків у законодавчому забезпеченні медіації в Україні. Крім того, формально-юридичний метод дав можливість систематизувати та узагальнити інформацію про законодавчі акти, які стосуються сфери публічно-правових

відносин, та оцінити їхню відповідність сучасним викликам у сфері захисту прав людини.

Методи аналізу та синтезу були застосовані для деталізації окремих аспектів проблеми, таких як практичне використання медіації у публічно-правових спорах, її вплив на процес захисту прав людини та перспективи розвитку в Україні. Аналіз дозволив виокремити основні тенденції та проблеми у застосуванні медіації, тоді як синтез сприяв формуванню узагальнених висновків і рекомендацій щодо можливих шляхів удосконалення нормативного та практичного забезпечення медіації.

Метод порівняльно-правового аналізу було використано для дослідження міжнародного досвіду впровадження медіації у публічно-правові спори, зокрема у країнах Європейського Союзу та інших демократичних державах. Порівняльний аналіз дозволив виокремити ефективні підходи та практики, які можуть бути використані в українському контексті, та оцінити можливість їх адаптації до національної правової системи. Зокрема, було досліджено рекомендації Європейської комісії з ефективності правосуддя та інших міжнародних організацій, які активно сприяють поширенню медіації.

Для визначення поточного стану та перспектив впровадження медіації в Україні також було проведено емпіричний аналіз на основі наявних статистичних даних, зібраних від державних органів, громадських організацій та наукових досліджень. Такий підхід дав змогу визначити рівень обізнаності громадян та державних службовців про медіацію, а також ступінь її використання у вирішенні публічно-правових спорів. Крім того, емпіричний аналіз сприяв визначенню перешкод на шляху розвитку медіації та шляхів їх подолання.

Метод узагальнення був використаний для формулювання загальних висновків та рекомендацій дослідження. На основі зібраної інформації та проведеного аналізу було розроблено пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення медіації у публічно-правових спорах, підвищення обізнаності громадян та державних службовців про можливості медіації, а також створення інституційних умов для розвитку цього інструменту в Україні.

Для забезпечення наукової обґрунтованості дослідження було здійснено огляд та аналіз наукових публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, з метою виявлення основних тенденцій та напрямів розвитку медіації у публічно-правових відносинах. Додатково було вивчено міжнародні стандарти та рекомендації щодо медіації у публічно-правовій сфері, що дозволило розробити пропозиції, які враховують міжнародний досвід та можуть бути ефективно інтегровані у правову систему України.

Експериментальною базою дослідження стали дані з відкритих джерел про практику використання медіації у публічно-правових спорах, нормативно-правові акти України та інших країн, а також публікації наукових праць та міжнародні рекомендації. Також було враховано практичні аспекти підготовки медіаторів та проведення медіації у публічно-правових спорах.

Такий комплексний підхід до дослідження медіації у публічно-правових спорах забезпечує повноту та глибину аналізу, дозволяючи зробити обґрунтовані висновки та рекомендації щодо вдосконалення механізмів вирішення конфліктів та підвищення рівня захисту прав людини в Україні.

Результати та обговорення

Загальна характеристика публічно-правових спорів

Наявність механізму захисту прав особи у площині публічно-правових відносин є важливою складовою та водночас індикатором справедливості правової системи кожної держави, оскільки такий механізм покликаний забезпечити баланс між публічним та особистим інтересами. Це також впливає на загальний рівень довіри осіб до державної влади.

Публічно-правові спори виникають у сфері публічних правовідносин, де однією зі сторін є суб'єкт владних повноважень. Ці спори охоплюють широкий спектр питань, включаючи конституційні, адміністративні, кримінальні та інші правовідносини. Визначальною особливістю публічно-правових спорів є те, що вони водночас стосуються інтересів суспільства в цілому та окремих осіб.

Адміністративно-правові спори

Серед усіх можливих видів публічно-правових спорів ми зосередимо увагу на адміністративно-правових спорах. Це пояснюється тим, що інші види спорів є занадто специфічними за своїм об'єктом регулювання та не охоплюють настільки широкого кола суспільних відносин, як адміністративно-правові. Адміністративні спори стосуються взаємовідносин між громадянами та органами виконавчої влади, що робить їх ключовими для забезпечення ефективного управління та захисту прав громадян у повсякденному житті. Саме тому адміністративно-правові спори заслуговують на особливу увагу в контексті медіації та її впливу на захист прав людини.

Цікаво, що визначення поняття «публічно-правовий спір» міститься саме у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Тож, публічно-правовий спір – це спір, у якому: «хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання

делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи» [4].

Запровадження медіації до вирішення адміністративно-правових спорів як різновиду публічно-правових спорів

Медіацію у публічно-правових спорах варто розпочинати впроваджувати саме при вирішенні адміністративно-правових спорів з таких важливих причин.

По-перше, адміністративно-правові спори часто виникають через нерозуміння або неправильне тлумачення адміністративних процедур та правил, що можна ефективно вирішити шляхом медіації, спрямованої насамперед на досягнення взаєморозуміння між сторонами.

По-друге, адміністративно-правові спори, як правило, стосуються питань, що безпосередньо впливають на повсякденне життя громадян, таких як видача ліцензій, накладення штрафів чи оскарження рішень державних органів. Використання медіації в цих випадках може забезпечити більш швидке та менш формалізоване вирішення конфліктів, зменшуючи навантаження на судову систему та підвищуючи рівень довіри громадян до державних інститутів.

По-третє, успішне впровадження медіації в адміністративно-правових спорах може створити позитивний прецедент та слугувати основою для поширення цього механізму на інші види публічно-правових спорів, сприяючи загальному вдосконаленню правової системи.

Нарешті, сьогоденне адміністративне судочинство за багатьох очевидних переваг має деякі недоліки: велика завантаженість судів, тривалість і складність судочинства, значні судові витрати, не відпрацьований механізм досягнення змагальності і рівності сторін у процесі, критерії справедливості вирішення спору знаходяться в юридичній площині і часто не збігаються з уявленнями про справедливість громадян, які не мають юридичної підготовки, тому часто рішення суду залишають негативну реакцію у сторін, у результаті конфлікт припиняється силовим рішенням, але не вирішуються, у зв'язку з чим акти правосуддя не виконуються [5, с. 468].

Аналіз законодавства України, наукових робіт у сфері медіації, практики застосування процесу медіації дає змогу виокремити такі переваги медіації: економія часу, конфіденційність, самостійність сторін у процесі медіації, розуміння психологічного стану сторін спору та управління почуттями і емоціями, відсутність принципу змагальності сторін, неформальна та гнучка процедура медіації, можливість у подальшому сторонам зберегти відносини, потенціал для «творчого» вирішення спору, відмова від юридичної процедури ведення переговорів під час медіації, відсутність корупційної складової, зниження вартості процесу вирішення конфлікту (спору), добровільність рішення тощо [1, с. 76].

Закон України «Про медіацію» у п. 4 ч. 1 ст. 1 визначає медіацію як «позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про медіацію» за загальним правилом медіація може проводитися з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних [3].

У положеннях КАС України, а саме у ч. 5 ст. 47, ч. 3 ст. 58, п. 2 ч. 1 ст. 66, ч. 6 ст. 122, п. 2 ч. 2 ст. 180, п. 5 ч. 6 ст. 181 та п. 4 ч. 1 ст. 236 прямо згадується про медіацію як процедуру, до якої можуть звернутися сторони по справі [4]. Отже, інститут медіації видається таким, що був органічно доданий у наявну законодавчу систему адміністративного процесу України.

Нами було здійснено порівняльний аналіз принципів адміністративної процедури, адміністративного судочинства та медіації, з метою зіставлення тотожності засад здійснення тієї чи іншої процедури.

Під час аналізу результатів досить цікавим виявився той факт, що єдиним принципом, який притаманний для всіх зазначених вище способів вирішення адміністративно-правового спору, є принцип рівності.

У цьому контексті варто зазначити, що у ст. 21 Конституції України встановлено, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [6]. Із згаданою нормою прямої дії безпосередньо кореспондується ст. 4 Закону України «Про медіацію», яка серед іншого встановила принцип рівності прав сторін медіації як під час самої медіації, так і на стадії підготовки до медіації [3]. Отже, сторонам медіації має бути надано рівні можливості під час проведення медіації, а зобов'язання медіатора повинні бути однаковими стосовно всіх сторін медіації.

Цілком очевидно, що з огляду на специфіку кожного способу вирішення адміністративно-правового спору виникають і специфічні вимоги до принципу рівності учасників відповідного процесу. Варто згадати про таку ознаку адміністративно-правового спору як особливий суб'єктний склад.

Адміністративно-правові спори виникають між юридично нерівними суб'єктами, оскільки один із них є носієм владних повноважень. Доцільно зазначити, що не можна стверджувати про повну процесуальну рівність учасників адміністративно-правового спору під час розгляду адміністративного спору в судовому або позасудовому порядку, незважаючи на проголошений КАС України [4] та Законом України «Про адміністративну процедуру» принцип рівності учасників процесу [7].

Це можна пояснити тим, що насамперед відсутня матеріально-правова диспозитивність у відносинах між учасниками такого спору, оскільки один із суб'єктів завжди є носієм владних повноважень, що вже впливає на природу та перебіг таких відносин та призводить до адміністративно-правового спору. У свою чергу, це впливає і на подальше врегулювання такого спору, який переважно вирішується в судовому порядку, оскільки існує переконання, що саме цей спосіб є найбільш ефективним у контексті захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у спорах із суб'єктами владних повноважень. Безумовно, судова гілка влади є незалежною та самостійною, однак, залишається одним із проявів публічної влади. Схожа ситуація виникає і у разі звернення особи до адміністративного органу. Наприклад, у рамках процедури оскарження особа звертається до того самого органу, який виніс проти неї рішення, що також досить цікаво виглядає у контексті реалізації принципу рівності. Саме тому, на мою думку, існує особлива потреба у дослідженні інституту медіації як процесу, який завдяки своїй гнучкості та доступності зможе, дійсно, наскільки це можливо, урівняти статуси учасників адміністративно-правового спору, що можна вважати справжньою інновацією.

У цьому контексті принагідною виглядає можливість звернутись до Рекомендації, у якій наголошується на тому, що судові процедури на практиці не завжди підходять для врегулювання адміністративних спорів, що використання альтернативних засобів урегулювання адміністративних спорів дає можливість розв'язання цих проблем, а також наблизити адміністративний орган до громадськості [8]. Тому саме медіація може стати інструментом «зближення» громадськості та адміністративних органів.

Звертаючи увагу на інші засади здійснення медіації, унікальним для цього процесу є принцип добровільності. Відповідно до ст. 5 Закону України

«Про медіацію» участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації, тобто ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації [3]. На мою думку, цей принцип також доповнює ряд переваг медіації, оскільки якщо у випадку адміністративного чи судового захисту досить поширеними є ситуації, коли інша сторона стає учасником процесу не з доброї волі, то медіація взагалі можлива, коли сторони досягають згоди на здійснення такого виду процесу. Ця особливість свідчить про вищий ступінь мотивації та взаємодії сторін для вирішення адміністративно-правового спору.

Також важливою є унікальна ознака медіації, яка полягає у фактичній саморегульованості кінцевого вирішення спору. Тобто в рамках медіації вирішення конфлікту не залежить від волі третьої сторони. Сторони в рамках медіації є незалежними від судді та розглядають медіатора лише як модератора під час переговорів, а не як особу, що прийматиме рішення.

Узагалі усі унікальні принципи проведення медіації є такими, що відповідають засадам адміністративного процесу. Це можна пояснити тим, що хоча ці три групи засад не є тотожними, однак, у їх комплексі вони становлять органічну взаємодоповнювану систему, що притаманна саме адміністративному процесу в його широкому значенні зі збереженням особливостей кожного способу вирішення адміністративно-правових спорів.

Єдине, що не збігається, це медіаційна конфіденційність та судова/адміністративна гласність і відкритість. Але це важливі елементи кожного відповідного способу вирішення спорів та мають залишатися як індикатор того чи іншого інструменту захисту прав.

Інноваційність медіації

Медіація може бути інноваційним підходом до вирішення спорів, що виникають [9, с. 170]. У свою чергу, інноваційність впровадження медіації у вирішенні адміністративно-правових спорів може полягати у таких ключових аспектах.

Водночас для більш ефективного розв'язання спорів в умовах сучасного суспільства постає необхідність у використанні альтернативних методів. У такому контексті медіація може бути інноваційним підходом до вирішення спорів, що виникають [10, с. 170]. У свою чергу, інноваційність впровадження медіації у вирішенні адміністративно-правових спорів може полягати у таких ключових аспектах.

По-перше, це новий підхід до розв'язання конфліктів, що відходить від традиційних судових процесів. Наприклад, на відміну від суддів, медіатори самі

по собі не є авторитетами, оскільки вони не мають права приймати рішення. Навпаки, медіатори завжди прагнуть розширити повноваження сторін; сприяють, заохочують і мотивують. Ось чому, коли медіація завершується успіхом, сторони з більшою ймовірністю визнають угоду, яку вони уклали самостійно – за підтримки медіатора – і визнають силу переговорного процесу за сприяння третьої сторони та його легітимність [11, с. 25–26].

По-друге, медіація акцентує увагу на досягненні взаєморозуміння та співпраці між сторонами, що допомагає зменшити рівень конфліктності та покращити комунікацію між громадянами та державними органами. Це сприяє створенню більш гармонійного суспільства, де громадяни відчують себе почутими та захищеними.

По-третє, впровадження медіації в адміністративно-правових спорах може стати вдалим прикладом для подальших реформ у правовій системі, демонструючи переваги альтернативних методів вирішення конфліктів та стимулюючи інші галузі права до імплементації подібних інноваційних підходів.

Вплив медіації на захист прав людини

Захист прав і свобод людини та громадянина є основоположним конституційним принципом політики української держави [6]. За своєю сутністю захисту прав і свобод людини являє собою сукупність заходів організаційно-правового характеру, що спрямовані на правовий захист, усунення перешкод для реалізації суб'єктивних прав, відновлення порушених прав і застосування заходів покарання до суб'єкта правопорушення [12, с. 188.]

Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів має значний позитивний вплив на захист прав людини. Медіація ставить у центр процесу інтереси та потреби сторін, що беруть участь у конфлікті, забезпечуючи добровільність та рівноправність у прийнятті рішень. Це створює умови для більш справедливого та насамперед усвідомленого врегулювання спорів, оскільки рішення ухвалюються на основі взаємної згоди, а не нав'язуються зовнішніми судовими інстанціями.

Особливо важливим є вплив медіації на захист прав у контексті публічно-правових спорів, де часто спостерігається дисбаланс між інтересами громадянина та публічним інтересом. Медіація дає змогу громадянам відчувати себе рівноправними учасниками процесу, а не підпорядкованими державним органам, що сприяє зростанню довіри до правової системи та державних інституцій.

Медіація також сприяє дотриманню принципу конфіденційності, що є важливим для захисту приватності та особистої інформованості учасників

конфлікту. Це особливо актуально в справах, що стосуються чутливих або конфіденційних питань, де публічність судового процесу може завдати шкоди репутації чи особистому життю сторін.

Завдяки акценту на співпраці та взаєморозумінні, медіація часто веде до більш стійких та довготривалих рішень, оскільки сторони беруть активну участь у формулюванні угод, що відповідають їхнім реальним потребам та інтересам. Це знижує ймовірність подальших конфліктів та судових спорів, сприяючи стабільності та правовій визначеності.

Таким чином, медіація як інноваційний підхід до вирішення спорів відіграє важливу роль у захисті прав людини, забезпечуючи справедливість, рівноправність та оперативність у врегулюванні конфліктів, а також підвищуючи ефективність та довіру до правової системи.

За сучасних умов одними із найбільш поширених правових проблем/конфліктів, що мають вирішуватися й так перевантаженою судовою владою, є сімейні справи (розлучення, що спричинює поділ майна та вирішення місця проживання спільних дітей), справи щодо спадку, боргові питання та ін. Наведені приклади можуть бути вирішені за допомогою медіації й, таким чином, суттєво зменшити обсяг роботи для органів судової влади, які в умовах війни можуть сконцентрувати увагу на питаннях нагальних – забезпечення основ національної безпеки, провадження пов'язаних із війною та воєнними злочинами тощо [13, с. 512].

У конфліктних ситуаціях сторони часто відчувають сильні емоції, що можуть заважати конструктивному діалогу. У часи війни ці емоції посилюються, що ускладнює вирішення конфліктів. Медіація дозволяє сторонам виразити свої почуття та потреби, знайти взаємоприйнятне рішення, яке враховує інтереси всіх сторін. В Україні вже застосовуються деякі аспекти відновного правосуддя, але необхідно більше зусиль для запровадження комплексної системи. Для забезпечення прав людини та розвитку відновного правосуддя під час війни можна рекомендувати таке [14, с. 268]:

- підвищення компетентності працівників правоохоронних органів та суддів шляхом спеціалізованих навчальних курсів і семінарів;
- розширення застосування альтернативних механізмів вирішення спорів, таких як медіація та угоди про примирення, для розвантаження судової системи та сприяння швидкому вирішенню конфліктів;
- залучення міжнародної підтримки для сприяння реформі системи правосуддя України та впровадженню міжнародних стандартів прав людини;
- впровадження інформаційних технологій для підвищення ефективності кримінального та відновного правосуддя;

- пріоритизація захисту жертв із забезпеченням їхніх прав та доступу до правової допомоги;
- надання реабілітаційних та підтримуючих послуг усім сторонам конфлікту, включаючи психологічне консультування та соціальну допомогу.

Можна зазначити, що медіація може слугувати досить ефективним інструментом захисту прав людини, враховуючи геополітичну ситуацію, яка склалася в Україні, як під час, так і після війни. Медіація відрізняється своєю гнучкістю та більш рівноправними відносинами між сторонами, ніж в адміністративному та судовому процесах. Важливою особливістю медіації є те, що вона насамперед спрямована на досягнення компромісу шляхом налагодження діалогу між сторонами [15, с. 18].

Аналіз впливу медіації на захист прав людини з огляду на покоління прав людини

Правова природа прав та свобод людини полягає у тому, що незалежно від того, в якій країні проживає чи перебуває людина, вона знаходиться під міжнародним захистом, а також захистом тієї держави, громадянином якої вона є. Якщо права людини передбачені нормативно-правовими актами та залежать від публічної влади, то стан свободи не дарується органами державної влади й належить від народження кожній особі незалежно від її раси, статі, релігійних та інших переконань, етнічного походження тощо [16, с. 50; 17].

Медіація, як ефективний інструмент вирішення конфліктів, має значний вплив на захист прав людини, які умовно поділяються на три покоління: громадянські і політичні права (першого покоління), економічні, соціальні і культурні права (другого покоління) та колективні права (третього покоління).

Перше покоління. Громадянські та політичні права включають такі фундаментальні права, як право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, свободу слова, зібрань та асоціацій. Медіація сприяє захисту цих прав через забезпечення справедливого і швидкого вирішення конфліктів. Вона дозволяє уникнути тривалих судових розглядів, які можуть порушувати право на своєчасний захист та доступ до правосуддя.

Друге покоління. Економічні, соціальні та культурні права включають право на працю, соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я та участь у культурному житті. Медіація у вирішенні конфліктів, що стосуються цих прав, сприяє більш швидкому та менш витратному врегулюванню спорів, зменшуючи навантаження на судову систему. Наприклад, у спорах щодо соціального забезпечення або трудових конфліктах медіація дозволяє знайти компро-

місні рішення, що враховують потреби обох сторін. Це особливо важливо в умовах економічної нестабільності та соціальних реформ, коли необхідно забезпечити стійкий захист соціальних прав громадян.

Третє покоління. Колективні права, такі як право на самовизначення, розвиток, здорове довкілля, мир та безпеку, є складнішими для захисту через їхню колективну природу. Медіація у цьому контексті може відігравати роль у врегулюванні конфліктів, що стосуються екологічних питань, прав корінних народів або міжнародних спорів. Медіація також може допомогти у вирішенні конфліктів між громадами та державними чи приватними інвесторами, забезпечуючи справедливий розподіл вигод від розвитку та дотримання прав корінних народів.

Четверте покоління. Права четвертого покоління, або новітні права, включають такі аспекти, як права на цифрову приватність, доступ до інформації, захист персональних даних, біоетичні права та права у сфері інформаційних технологій. Зі зростанням цифровізації та технологічного прогресу ці права набувають все більшого значення. Медіація в цьому контексті може сприяти вирішенню конфліктів, пов'язаних із порушенням цифрових прав, допомагаючи сторонам знаходити спільні рішення у питаннях конфіденційності, авторських прав, кібербезпеки та інших новітніх правових викликів.

Загалом, медіація має потужний вплив на захист прав людини всіх поколінь, забезпечуючи ефективний, добровільний та конструктивний підхід до вирішення конфліктів. Вона сприяє створенню більш справедливого суспільства, де права кожної людини захищені, а конфлікти вирішуються на основі взаєморозуміння та згоди.

Висновки

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що впровадження медіації у публічно-правових спорах є важливим інструментом для забезпечення реалізації конституційних норм і зміцнення захисту прав громадян. На відміну від традиційних судових процедур, медіація пропонує більш гнучкий, конфіденційний та швидкий підхід до вирішення конфліктів. Це особливо актуально в умовах, коли судові процеси можуть бути надмірно формалізованими, тривалими та витратними. Використання медіації сприяє справедливому та оперативному вирішенню конфліктів, що відповідає принципам верховенства права, закріпленим у Конституції України.

Результати дослідження підтверджують, що медіація є перспективним інструментом захисту прав людини у публічно-правових спорах. Вона здатна не лише підвищити ефективність процесу вирішення спорів, а й зменшити

навантаження на судову систему, зміцнюючи довіру громадян до правової держави. Крім того, медіація сприяє збереженню відносин між сторонами конфлікту, створюючи атмосферу співпраці та взаєморозуміння. Подальший розвиток та вдосконалення медіаційних процедур, включаючи нормативно-правове забезпечення, підготовку кваліфікованих медіаторів та підвищення обізнаності громадян, є важливими кроками на шляху до побудови справедливої та ефективної системи захисту прав людини в Україні.

Список використаних джерел

- [1] Кармаза О. О., Федоренко Т. В., Позов Д. А. Медіація як альтернативний механізм урегулювання спорів і конфліктів: проблеми в розкритті змісту термінів, використаних у законі. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 73–77. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.12>.
- [2] Кришталь Г., Брюховецька І. Альтернативний засіб правового захисту прав людини: медіація. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. Вип. 2 (65). С. 25–29. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.3>.
- [3] Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 24.07.2024).
- [4] Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> (дата звернення: 24.07.2024).
- [5] Ярема О. Г. Альтернативні форми вирішення адміністративно-правових спорів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 467–471. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.83>.
- [6] Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.07.2024).
- [7] Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2073-20> (дата звернення: 24.07.2024).
- [8] Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 5 вересня 2001 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (дата звернення: 24.07.2024).
- [9] Mahmutovic A., Alhamoudi A. Understanding the Relationship between the Rule of Law and Sustainable Development. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. Issue 1 No. 22. P. 170–197. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.1-a000102>.
- [10] Pawłowska E., Witkowski P., Trybus P. Mediation as an innovative dispute resolution tool 2 based on the example of public organizations. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*. 2021. No. 150. P. 169–181. <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2021.150.13>.
- [11] Зцілення ран конфлікту. Медіація може допомогти. Київ : Раціо, 2024. 344 с. URL: <https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/09/zcilennyar-ran-konfliktu-.pdf>.
- [12] Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 8. С. 186–190. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.30>.

- [13] Іваниця А. Медіація як спосіб врегулювання правових спорів в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС. Спеціальний випуск*. 2022. № 2. С. 511–517. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-511-517>.
- [14] Ховпун О., Кічук Я., Петренко А., Домбровська О., Метіль А. Медіація як інструмент вирішення конфліктів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Соціально-правові студії*. 2024. Т. 7, № 2. С. 264–272. <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.264>.
- [15] Luchenko D. V., Kostina D. A. Mediation in Administrative Law Proceeding: Comparative Legal Analysis of the Legislation of the Federal Republic of Germany and Ukraine. *Theory and Practice of Jurisprudence*. Issue 2(24). P. 6–21. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.2.293046>.
- [16] Яцковина В. В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 49–53. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.9>.
- [17] Kormych A., Zavalniuk V., Todoshchak O., Ulianov O. Ukraine's Europeanization of Public Administration and Harmonizing Customs Legislation – Exploring a Pluralistic Approach. *Lex Portus*. 2024. Issue 10 (4). P. 20–30. <https://doi.org/10.62821/lp10402>.

References

- [1] Karmaza, O.O., Fedorenko, T.V., & Pozov, D.A. (2022). Mediation as an Alternative Mechanism for Dispute and Conflict Resolution: Issues in the Disclosure of Terms Used in the Law. *Kyiv University Law Bulletin*, 2-4, 73-77. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.12>.
- [2] Kryshthal, H., & Bryukhovetska, I. (2023). Alternative Legal Remedy for Human Rights: Mediation. *Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, 2(65), 25-29. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.3>.
- [3] Law of Ukraine No. 1875-IX "On Mediation". (November 16, 2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text/>.
- [4] Law of Ukraine No. 2747-IV "Code of Administrative Procedure of Ukraine". (July 6, 2005). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15/>.
- [5] Yarema, O.H. (2024). Alternative Forms of Resolution of Administrative-Legal Disputes. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 1, 467-471. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.83>.
- [6] Constitution of Ukraine. (June 28, 1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- [7] Law of Ukraine No. 2073-IX "On Administrative Procedure". (February, 17 2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2073-20>.
- [8] Recommendation Rec (2001) 9 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties: Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 762nd meeting of the Ministers' Deputies. (September, 5 2001). Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf.
- [9] Mahmutovic, A., & Alhamoudi, A. (2024). Understanding the Relationship between the Rule of Law and Sustainable Development. *Access to Justice in Eastern Europe*, 1(22), 170-197. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.1-a000102>.

- [10] Pawłowska, E., Witkowski, P., & Trybus, P. (2021). Mediation as an innovative dispute resolution tool 2 based on the example of public organizations. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 150, 169-181. <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2021.150.13>.
- [11] *Healing the Wounds of Conflict. Mediation Can Help*. (2024). Kyiv: RACIO. <https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/09/zczilennya-ran-konfliktu-.pdf>.
- [12] Chorna, S. (2022). The Role of the Judiciary in the Constitutional-Legal Mechanism for the Protection of Human Rights and Freedoms. *Entrepreneurship, Economy, and Law*, 8. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.30>.
- [13] Ivanytsia, A. (2022). Mediation as a Method of Resolving Legal Disputes Under Martial Law. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Special Issue*, 2, 511-517. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-511-517>.
- [14] Khoypun, O., Kichuk, Ya., Petrenko, A., Dombrovska, O., & Metil, A. (2024). Mediation as a Tool for Resolving Conflicts in Criminal Proceedings in Wartime. *Social and Legal Studies*, 7(2), 264-272. <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.264>.
- [15] Luchenko, D.V., & Kostina, D.A. (2023). Mediation in Administrative Law Proceeding: Comparative Legal Analysis of the Legislation of the Federal Republic of Germany and Ukraine. *Theory and Practice of Jurisprudence*, 2(24), 6-21. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.2.293046>.
- [16] Yatskovyna, V.V. (2022). International Standards in the Field of Human Rights Protection. *Southern Ukrainian Legal Journal*, 1-2, 49-1. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.9>.
- [17] Kormych, A., Zavalniuk, V., Todoshchak, O., & Ulianov, O. (2024). Ukraine's Europeanization of Public Administration and Harmonizing Customs Legislation – Exploring a Pluralistic Approach. *Lex Portus*, 10(4), 20-30. <https://doi.org/10.62821/lp10402>.

Діана Андріївна Костіна

аспірантка кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
e-mail: d.a.lysenko@nlu.edu.ua
ORCID 0009-0003-5221-1088

Diana A. Kostina

Postgraduate Student of the Department of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Hryhoriia Skovorody Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: d.a.lysenko@nlu.edu.ua
ORCID 0009-0003-5221-1088

Рекомендоване цитування: Костіна Д. А. Медіація у публічно-правових спорах: інноваційний підхід до захисту прав людини. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 166. С. 140–158. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.312519>.

Suggested Citation: Kostina, D.A. (2024). Mediation in Public-Law Disputes: an Innovative Approach to the Protection of Human Rights. *Problems of Legality*, 166, 140-158. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.312519>.

Статтю подано / Submitted: 23.08.2024

Доопрацьовано / Revised: 29.09.2024

Схвалено до друку / Accepted: 31.10.2024

Опубліковано / Published: 01.11.2024